

จากงานวิจัยของ พระครูโสภณปริยัติสุธี(ศรีบรรดล ธิธรรม โม)

เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

มจร.วิทยาเขตพะเยา

๒.๓.๔ สมัยสุโขทัย

พระธรรมราชาที่ ๑

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ทรงเป็นพระราชโอรสของพระยาเลอไทยก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ได้ไปปกครองดูแลเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งอยู่ในฐานะเมืองลูกหลวง พระราชกรณียกิจของพระองค์ ได้แก่

๑) ด้านการเมืองการปกครอง ทรงรวบรวมเมืองต่างๆเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย โดยครอบคลุมเมืองระหว่างลุ่มแม่น้ำปิงแม่น้ำน่าน และแควป่าสัก ได้แก่ เมืองเชียงทอง (ตาก) กำแพงเพชร พระบาง(นครสวรรค์) ปากยม(พิจิตร) สองแควสระหลวง(พิษณุโลก) ขึ้นไปจนถึงเมืองрад เมืองสะคำ และเมืองลุมบาจาย นอกจากนี้ยังทรงย้ายไปประทับที่เมืองพิษณุโลก เพื่อป้องกันการขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยาพระองค์ทรงนำหลักการปกครองแบบธรรมราชา ที่พระมหากษัตริย์จะต้องประพฤติปฏิบัติตนตามหลักทศพิธราชธรรมมาใช้ในการปกครองอาณาจักรสุโขทัย

๒) ด้านศาสนา ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดยพระองค์ทรงผนวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดป่ามะม่วง และยังทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิโลก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และนับว่าเป็นวรรณคดีเรื่องแรกของไทย

นับว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงนำหลักการปกครองบ้านเมืองแบบธรรมราชามาใช้ ประกอบกับพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างในด้านการประพฤติปฏิบัติ จนเป็นที่ประจักษ์แห่งยุคสมัย

๒.๓.๕ สมัยธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือ พระเจ้ากรุงธนบุรี มีพระนามเดิมว่า "สิน" ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดสามพิหาร หลังจากสึกออกมาแล้ว ได้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก และอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามชนบประเพณี พระองค์ทรงเป็นยอดวีรบุรุษนักรบ ฝึหัตถ์เยี่ยม ทรหัดอดทน กล้าหาญหลังจากที่ได้กอบกู้เอกราชของชาติไทย ขึ้นมาก็ทรงปกครองบ้านเมืองคล้ายคลึงกับพระราโชบายของพ่อขุนรามคำแหง คือ แบบพ่อปกครองลูกพระเจ้าตากสินทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์เดียวที่ไม่ถือตัวชอบปรากฏพระวรกายให้ประชาราษฎร์เห็น และชอบถามสารทุกข์สุขดิบของประชาชนทั่วไป ทรงหาวิธีให้ไพร่บ้านพลเมือง ได้ทำมาหากินโดยปกติสุขในสมัยของพระองค์ นอกจากเกณฑ์ผู้คนเข้ากองทัพไปราชการสงครามแล้ว ความเดือดร้อนอื่นๆ ไม่มีเพราะเป็นพระมหากษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรมยิ่ง มีพระเมตตาจิตต่อพสกนิกรของพระองค์อย่างทั่วหน้าและมีพระศรัทธาเลื่อมใสในบรรพพุทศาสนา

นับว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นธรรมราชาที่ทรงเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ตลอดจนทรงเน้นระบอบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก โดยทรงมีพระเมตตาต่อประชาชน และทรงเป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๖ สมัยรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

มีพระนามเดิมว่าด้วงหรือทองด้วง ทรงผนวช ณ วัดมหาธาตุ ทรงมีพระราชกรณียกิจที่สำคัญในการทำนุบำรุงพระศาสนา ได้แก่

(๑) การสังคายนาพระไตรปิฎกทรงเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญ โดยทรงตั้งคณะสงฆ์ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะขึ้นมา เพื่อชำระพระไตรปิฎก เนื่องจากพระไตรปิฎกที่มีอยู่มีความผิดเพี้ยน และบันทึกเป็นหลายอักษร ทั้งอักษรลาว รามัญ จีน โปรดเกล้าฯ ให้ชำระให้ถูกต้อง และบันทึกเป็นอักษรขอมจารึกลงบนใบลาน เก็บไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม แล้วสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ ตามพระอารามหลวงต่างๆ เพื่อได้ใช้ศึกษาต่อไป

(๒) การกวัดขັນสมณปฏิบัติ พระองค์ทรงสถาปนาพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ให้ดำรงสมณศักดิ์ รับผิดชอบศาสนาให้รุ่งเรืองต่อไป และได้ทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายกวัดขັນ ความประพฤติของพระสงฆ์ไว้อย่างเคร่งครัด

(๓) การสร้างวัด และการบูรณปฏิสังขรณ์ ทรงมีรับสั่งให้มีการก่อสร้างและซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมกับการสถาปนาพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ.๒๓๒๕ ทรงสร้างวัดสุทัศนเทพวราราม และทรงปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

นับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงถูกยกย่องโดยสมเด็จพระเจ้า เป็นธรรมราชาที่ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ในหลากหลายด้าน ทรงตลอดจนถึงการกวาดล้างความประพฤติของพระภิกษุสามเณร และการบูรณปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดจำนวนมากตลอดพระชนม์ชีพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถูกยกย่องโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ที่ทรงนำพระพุทธศาสนามาเชิดชูบารมีของผู้ปกครอง แต่มีมิติที่น่าสนใจคือ แต่ก่อนนั้นจะเน้นบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ที่สะสมมาในชาติปางก่อน โดยอิงกับคติไตรภูมิ แต่พระองค์จะเน้นที่พระปรีชาสามารถในปัจจุบันอันสามารถประจักษ์ได้ โดยเชื่อมโยงไปถึงพระจริยาของพระพุทธเจ้าหรือพุทธประเพณี เช่น ความกรุณาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อพสกนิกร โดยเทียบเคียงกับพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้าแต่ครั้งทรงเป็นพระโพธิสัตว์ นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงพยายามเชื่อมโยง แบบแผนการปกครองของไทยให้เข้ากับจารีตสมัยพุทธกาล ไม่ว่าจะเป็นครีธรรมราชาหรือธรรมเนียมการปกครองของชมพูทวีปเวลานั้น เพื่อให้เห็นว่าประเพณีการปกครองของไทยนั้นสืบทอดมาจากธรรมเนียมสมัยพุทธกาล หรือพูดอีกนัยหนึ่ง ธรรมเนียมสมัยพุทธกาลเป็นที่มาหรือต้นแบบของธรรมเนียมการปกครองของไทยในเวลานั้น^๑

นับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระธรรมราชาโดยการเน้นภาพของพระองค์ให้ปรากฏผ่านสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ที่ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเสริมสร้างสถานะของผู้ปกครอง ให้กับพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมคือ ประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทรงเป็นแบบอย่างในหลายด้าน ทรงมีโครงการพระราชดำริหลายพันโครงการ ทรงช่วยเหลือราษฎรจำนวนมาก

^๑ พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓ - ๓๔.

นอกจากนี้แล้ว พระองค์ทรงนิพนธ์พระมหาชนก ซึ่งทรงได้รับแรงบันดาลใจพระราชหฤทัยจากการสดับฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ วัชรราชผาติการาม เรื่องพระมหาชนกเสด็จทอดพระเนตรพระราชอุทยานในกรุงมิลินดา ทรงทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ซึ่งปลูกอยู่ทางเข้าพระราชอุทยาน ต้นมะม่วงต้นหนึ่งมีผลอีกต้น ไม่มีผล พระมหาชนกทรงลิ้มรสมะม่วงจากต้นที่มีผลแล้วจึงเสด็จเยี่ยมอุทยาน เมื่อเสด็จกลับทรงทอดพระเนตรเห็นมะม่วงต้นที่มีผล ซึ่งมีรสชาติดี ถูกดึงทิ้งจากข้าราชการพารจน โคนลง ในขณะที่มะม่วงซึ่งไม่มีผลนั้น ยังคงยืนต้นอยู่เช่นเดิม พระมหาวิรรวงศ์ได้อธิบายถวายแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าสิ่งใดดีมีคุณภาพจะเป็นเป้าหมายของการขยันแย่ง และจะเป็นอันตรายในท่ามกลางผู้ที่ขาดปัญญาในการศึกษา ดังกล่าวนี้ จึงเป็นการทดลองศึกษาความคิดในทางการเมืองและสังคม ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยอาศัยการตีความจากเนื้อหาที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ คือ ความคิดเรื่องคุณสมบัติของผู้ปกครองพระราชนิพนธ์นี้ สะท้อนมุมมองเรื่องคุณสมบัติที่สำคัญของผู้ปกครองหลายประการ เช่น ความเพียร ความมีปัญญา รวมถึงการปรารถนาให้ผู้อื่นมีปัญญา^๒ นับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระธรรมราชา ทั้งแนวคิดที่ทรงนิพนธ์พระมหาชนก พระราชดำริโครงการต่างๆ แบบอย่างแห่งความประพฤติปฏิบัติของพระองค์ ทรงเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน

จึงสรุปได้ว่า แม้กษัตริย์ในยุคต่าง ๆ ทั้งของอาณาจักรไทยและอาณาจักรอินเดีย ทั้งในยุคพุทธกาลและหลังพุทธกาล จะได้นำแนวคิด “ธรรมราชา” มาใช้ แม้กษัตริย์เหล่านั้น จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ทั้งหมด เช่น มีพระบุคลิกลักษณะของมหานุรุษครบถ้วน มีรัตนะ ๗ ประการปรากฏขึ้น หรือบางยุคไม่ได้ปกครองบ้านเมืองด้วยพระองค์เองก็ตาม แต่ความพยายามนำแนวคิดธรรมราชามาปรับใช้ ถือว่าเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าระบบธรรมราชา นั้นมีอยู่จริงในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นเพียงแค่อุดมคติที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรเท่านั้น

^๒ ทวี สุรฤทธิกุล, “แนวคิดทางการเมืองและสังคมของท่านพุทธทาสภิกขุ”, แนวคิดทางการเมืองและสังคม, หน่วยที่ ๑๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕๘.